

Amsterdam, 2 november 2014, De Rode Hoed

Socrateslezing door Evelien Tonkens, hoogleraar burgerschap en humanisering van instituties en organisaties aan de Universiteit van Humanistiek, Utrecht

De participatiesamenleving inhumaan?

De participatiesamenleving, wie zou daar tegen willen zijn? Wie is er nu tegen een samenleving waarin iedereen een bijdrage kan leveren? Waarin iedereen kan deelnemen aan het maatschappelijk verkeer? Toen ruim een jaar geleden de participatiesamenleving werd uitgeroepen, was ik dus meteen enthousiast. Ja, laten we eindelijk eens zorgen dat iedereen volwaardig mee kan doen! Dus laten we de term niet cynisch terzijde schuiven, maar hem uiterst serieus nemen.

Nu, een jaar verder, betwijfel ik of het nog zin heeft om de participatiesamenleving zo te omarmen. Want veel beleid dat onder de vlag van de participatiesamenleving gemaakt wordt, leidt helemaal niet tot meer participatie, en dat lijkt niet eens de bedoeling. Integendeel: veel onbetwist participatiebevorderend beleid wordt onder de vlag van de participatiesamenleving de nek omgedraaid. Talloze bibliotheken, zwembaden, buurthuizen, verzorgingshuizen, zorgboerderijen en beschermde werkplekken verdwijnen. Of ze worden fors duurder en dus minder toegankelijk zoals gebeurt met thuiszorg, kinderopvang en studiefinanciering. Als dit zo doorgaat, zullen de termen participatie en participatiesamenleving straks nog voornamelijk cynische reacties oproepen, zoals ook in Engeland is gebeurd met de term *Big Society*.

Maar in plaats van dit te veroordelen wil ik liever proberen te begrijpen hoe dit mogelijk is. Hoe kan het dat er onder de vlag van participatie zoveel anti-participatiemaatregelen worden genomen? Wat wordt er dan eigenlijk bedoeld met participatie?

Participatiesamenleving versus verzorgingsstaat

In de troonrede van 2013 zette de koning de participatiesamenleving nog tegenover de 'klassieke' verzorgingsstaat. Die term 'klassiek' suggereerde dat er een alternatieve, niet klassieke verzorgingsstaat mogelijk is die je dan ook participatiesamenleving zou kunnen noemen. Maar de participatiesamenleving blijkt geen aanjager voor een discussie over een alternatieve verzorgingsstaat, integendeel. Wat onder de vlag van de participatiesamenleving wordt bepleit, is wat de verzorgingsstaat nu juist niet regelt: mantelzorg, vrijwilligerswerk, burenhulp, burgerinitiatieven, zorgcoöperaties. De Koninklijke suggestie van de

participatiesamenleving als alternatief voor de 'klassieke verzorgingsstaat' was misschien wel de laatste stuip trekking van geloof in een alternatieve verzorgingsstaat. De participatiesamenleving werd geen alternatieve verzorgingsstaat, het werd het *alternatief* voor de verzorgingsstaat.

Kritiek op de participatiesamenleving is niet nieuw. Die dateert al van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Maar tot voor kort waren die kritieken reden om de verzorgingsstaat te verbeteren. Het nieuwe van de participatiesamenleving is dat dezelfde kritiek nu reden is om de verzorgingsstaat te verlaten. Pogingen om de verzorgingsstaat te verbeteren worden opgegeven, het heil wordt nu daarbuiten gezocht en gevonden.

Dat is een majeure verandering die nauwelijks op verzet stuit. De participatiesamenleving is geen object van grote kritiek, integendeel. Alom gaat men ermee aan de slag, soms slechts braaf -het kan niet anders - maar vaak ook enthousiast. Hoe kan dat? Hoe kan het dat we zo gemakkelijk bereid zijn de verzorgingsstaat te verlaten?

We zijn daartoe bereid, zo zal ik betogen, doordat we formele arrangementen en verbanden (waaruit de verzorgingsstaat is opgebouwd) zijn gaan wantrouwen. We voelen ons machteloos om formele verbanden – grote organisaties, instellingen en bedrijven, de politiek, Europa- te beïnvloeden. We hebben geleerd om onszelf als mondig te zien, maar we voelen ons machteloos naar vrijwel alle instellingen en organisaties waar we mee te maken hebben, of het nu onze werkgever is, de school van de kinderen, de supermarkt, de woningbouwcorporatie of de politiek. We wantrouwen formele verbanden, en stellen ons vertrouwen in informele.

Dit is bijvoorbeeld goed te zien in het boek *Vooruit* van de Wiardi Beckmanstichting. In de interviews met gewone mensen komt die machteloosheid duidelijk naar voren. Vooral de eigen arbeidsorganisatie is voor veel mensen een bron van kritiek, frustratie en ergernis maar vrijwel niemand heeft het idee deze te kunnen beïnvloeden. Men begint er ook niet aan. Het heil wordt gezocht in het informele: in het privéleven, in de volgende vakantie.

Op deze machteloosheid en dit wantrouwen haakt de participatiesamenleving aan. De participatiesamenleving is gestoeld op dit basispatroon van wantrouwen in formeel en vertrouwen in informeel. De participatiesamenleving vertelt ons dat ons wantrouwen terecht is en belooft ons bloei van het informele.

De kritiek op de verzorgingsstaat is met de participatiesamenleving geen reden meer tot verbetering, het is reden tot verlating. Ik loop vijf van die oude kritieken op de verzorgingsstaat en de nieuwe beloften van de participatiesamenleving even met u langs.

Duur

De eerste oude kritiek luidt dat de verzorgingsstaat te duur is geworden. Al sinds de jaren tachtig horen we dit en al sinds die tijd wordt geprobeerd de kosten te beteugelen. Bijvoorbeeld door selectievere toekenning en door strengere controle op toekenning en uitgaven. Die pogingen waren weinig succesvol: de kosten bleven stijgen. Dat was steevast reden voor nieuwe maatregelen, maar het was nooit reden om de verzorgingsstaat zelf ter discussie te stellen.

Dat verandert met de participatiesamenleving: nu wordt de poging tot kostenbeheersing van de verzorgingsstaat opgegeven. De verzorgingsstaat is nu eenmaal te duur, kostenbeheersing lukt niet. We gaan het dus over een heel andere boeg gooien. Niet goedkoper maar gratis. We gaan ons heil nu zoeken in gratis dienstverlening. In kosteloze, informele alternatieven, zoals mantelzorg, vrijwilligerswerk en burenhulp. Kortom: wantrouwen in formele arrangementen en vertrouwen in informele, gratis voorzieningen

Passief, lui, calculerend

De tweede oude kritiek op de verzorgingsstaat luidt dat deze mensen passief, lui, en calculerend maakt. Tot voor kort was dit een reden om de verzorgingsstaat meer activerend te maken. Bijvoorbeeld door beperking van de hoogte van uitkeringen, en door mensen met een uitkering sneller terug te geleiden naar de arbeidsmarkt.

Met de participatiesamenleving wordt opgegeven dat formele arrangementen zo ingericht kunnen worden dat ze mensen activeren. De anonimiteit en de bureaucratie van de verzorgingsstaat zetten nu eenmaal aan tot luiheid en passiviteit, is nu de gedachte. Dat gebeurt gauw als mensen hun problemen bij een loket kunnen neerleggen. In plaats van bij een loket moeten mensen voortaan aankloppen bij familie, burens en vrienden. In informele kring kunnen mensen niet parasiteren op anderen, dat laten die anderen echt niet toe. Naar de sociale dienst of de indicatiesteller van de zorg voelen ze geen verplichting om zoveel mogelijk zelf te doen, naar familie en vrienden zullen ze dat wel voelen. De belofte van de participatiesamenleving is dat in eigen informele kring klaplopen in de kiem gesmoord wordt. Ook hier zien we dus wantrouwen jegens formele arrangementen en vertrouwen in informele.

Bureaucratisch blok aan het been

De derde oude kritiek luidt dat de verzorgingsstaat bureaucratisch, paternalistisch en bedillerig is en het eigen initiatief verstikt. De verzorgingsstaat miskent het eigen oordeelsvermogen van burgers en smoort hun initiatief. Op frisse, inspirerende vernieuwende ideeën reageert de overheid met een doolhof van loketten, formulieren, regels en doorkiesnummers. Lange tijd is geprobeerd dit euvel te verbeteren, bijvoorbeeld door meer marktwerking te introduceren binnen de verzorgingsstaat, of door bureaucratiebestrijdingsprojecten als 'de

paarse krokodil' en het installeren van een adviescollege voor bestrijding van administratieve lasten (Actal).

Met de participatiesamenleving wordt die strijd tegen bureaucrativering van de verzorgingsstaat opgegeven. Formele arrangementen zijn nu eenmaal bureaucratisch, daar helpt geen lieve moeder aan. Het enige alternatief is: het zelf informeel regelen. Kleinschalige, informele initiatieven. Waar mensen elkaar kennen en regels en controle niet nodig zijn. Waar je vandaag iets kunt bedenken en het morgen meteen kunt uitvoeren. Waar je weer energie krijgt, waar mensen elkaar weer inspireren in plaats van controleren.

Toch niet eerlijk

Een vierde oude kritiek op de verzorgingsstaat is dat deze weliswaar via bureaucratische procedures probeert gelijke gevallen gelijk te behandelen, maar dat niet lukt: er blijft willekeur. De een krijgt toch meer hulp dan de andere. Informalisering betekent ook hier: afscheid van de pogingen dit te verbeteren. Aan informele hulp stellen we immers niet de eis dat die eerlijk is. Informeel worden mensen ongelijk geholpen, De overheid verdeelt dit niet en is dus ook niet aansprakelijk.

Gebrekkige burgerbetrokkenheid

De laatste oude kritiek op de verzorgingsstaat de gebrekkige zeggenschap van burgers bij de ontwerp en bijsturing ervan. Al vanaf eind jaren zeventig is die betrokkenheid gezocht in formele organen, van ondernemingsraad, cliëntenraad, bewonersraad en Wmo-raad. Een substantiële democratisering. Er bleef ook kritiek: hoeveel hebben deze raden en commissies nu echt te zeggen? En hoe representatief zijn hun oordelen eigenlijk, gezien het feit dat het meestal dezelfde participatie-elite, vaak ook nog zonder mandaat van een achterban? Tot voor kort werd geprobeerd om deze formele arrangementen te verbeteren, en aan te vullen met nieuwe, zoals referenda en formele burgerinitiatieven – die burgers gelegenheid geven om een voorstel op de agenda van de gemeenteraad te zetten.

De participatiesamenleving geeft verbetering van formele zeggenschap op en zoekt betrokkenheid in de informele sfeer. Weg met raden en commissies met hun papieren adviezen en procedures. Gewoon participeren door te doen. Geen inspraakavond waarop iedereen mag komen klagen over heroïnespuiten en zwerfafval in het plantsoen en maatregelen mag eisen, maar: het informeel zelf oplossen. Zelf samen dat plantsoen schoonmaken en omtoveren in een buurtmoestuin. Niet klagen dat er voor jongeren niks te doen is maar zelf een sportdag organiseren. Geen woorden maar daden. De regering noemt dit Doe-democratie. De regering bepleit in de nota Doe-democratie uit 2013 dat burgers 'rechtstreeks - zonder tussenkomst van een overheid - oplossingen voor

maatschappelijke kwesties tot stand brengen' en 'op kleinere schaal eigen organisaties in het leven roepen'. 'In eigen kring', 'niet via de omweg van een volksvertegenwoordiging'.

Gevolgen voor de praktijk

De participatiesamenleving wordt dus niet gedragen door een streven naar volwaardige participatie. De participatiesamenleving ontleent zijn betekenis aan de tegenstelling met de verzorgingsstaat. Die tegenstelling draait om informeel versus formeel. Om wantrouwen jegens formele organisatie en vertrouwen in informele.

Wat betekent dit voor de praktijk? Wat betekent het voor de mensen die op de verzorgingsstaat aangewezen waren en nu naar het informele circuit worden verwezen en degenen die daar geacht worden actief te zijn. Er zijn om te beginnen zeker positieve gevolgen van de informalisering.

Informele burgerinitiatieven zijn op zich niet nieuw – allerlei groepjes en actieclubjes vanaf de jaren zeventig kun je onder die noemer scharen, - maar ze krijgen nu wel meer ruimte en aandacht van politiek, bestuur en media. Als je vijftien jaar geleden een straatschoonmaakdag, buurtfeest, energie coöperatie of burenhulpcentrale wilden oprichten, liep je al snel tegen een muur van regels op en kon je je daarover nergens beklagen. Nu worden ambtenaren getraind om enthousiast mee te denken en je te helpen. (Evengoed loop je vaak nog steeds tegen een muur van regels op, maar dat is nu een legitieme klacht waar je gehoor voor kunt krijgen.) Dat is een duidelijke vooruitgang.

Tweede positieve gevolg: ook mantelzorgers worden veel meer serieus genomen. Zo'n vijftien jaar geleden hadden mantelzorgers vaak niets te zeggen over hun familie. Er was weinig aandacht voor hun kennis en ook voor hun eigen noden en behoeften. Nu zij zoveel belangrijker worden geacht, worden zij ook meer gezien en gehoord.

Derde positieve gevolg: er is ook veel meer aandacht voor vrijwilligers: voor wie zij zijn, wat ze nodig hebben, waar ze wel bij varen en waarbij niet. Hoe je goede omstandigheden voor ze kunt creëren, zodat ze langer blijven.

Problemen en risico's

Tot zover de positieve aspecten. Informalisering brengt ook veel problemen en risico's met zich mee.

Ten eerste: het grotere beroep op mantelzorg, vrijwilligerswerk en burenhulp heeft contra-emancipatoire effecten. Het is al dan niet bedoeld anti-emancipatiebeleid.

De verzorgingsstaat maakte van veel onbetaald vrouwenwerk betaald vrouwenwerk. De participatiesamenleving draait dit weer om: betaalde banen in zorg en welzijn die voornamelijk door vrouwen bezet werden, maken plaats voor mantelzorg en vrijwilligerswerk. Vooral veel vrouwen krijgen te maken met verlies van werk, groter beroep op zorg voor familie, burens en vrienden, groter beroep op hen als vrijwilliger. Gevolg is grotere ongelijkheid tussen de seksen in termen van zorgtaken en inkomen.

Ten tweede: de informalisering versterkt ook ongelijkheid in termen van klasse en etniciteit. Immers: mensen met geld kunnen uit eigen portemonnee alle diensten van de verzorgingsstaat op de markt terugkopen. Aan hen kan de participatiesamenleving dus gemakkelijk voorbij gaan. Er ontstaat al een markt voor allerlei privédiensten, zoals dienst.nl. Er ontstaat ook een grijs circuit van bejaarden au-pairs: vrouwen uit Oost-Europa of Zuid-Amerika die hun hulpbehoevende familieleden verlaten om hier geld te verdienen als au-pair voor een demente bejaarde. In Italië zijn dat er al 1,5 miljoen. Informalisering van publieke voorzieningen – door zelfbeheer van bijvoorbeeld buurthuizen en speeltuinen – versterkt ook cliëkvorming en uitsluiting van derden, zo bleek uit ons onderzoek 'Kunnen we dat niet aan vrijwilligers overlaten'. Deze publieke voorzieningen worden daardoor minder publiek.

Ten derde: het grotere beroep op vrijwilligers bedreigt ook de stabiliteit van voorzieningen. Jarenlang loyale vrijwilligers haken soms af vanwege te grote verantwoordelijkheid, zo bleek hetzelfde onderzoek. In informele sfeer, niet gehinderd door neutrale figuren en procedures, kunnen conflicten snel escaleren. Ouders en kinderen in speeltuinen bijvoorbeeld accepteerden het gezag van een vrijwilliger niet: 'Ik hoef niet naar jou te luisteren: jij werkt hier niet!' En in buurthuizen konden kleine ergernissen over gebruik van ruimtes en sleutels snel oplaaien en leiden tot forse aanvaringen.

Ten slotte: de informalisering vraagt ook veel van de mensen die geholpen worden. Zij moeten zich door naasten willen laten helpen, en zij moeten ook de moed hebben om dit te vragen. Dit kan heel bezwaarlijk zijn. Zeker in een samenleving waarin mensen decennialang hebben gehoord dat zij autonoom en zelfredzaam moeten zijn, roept afhankelijkheid verlegenheid en schaamte zo ontdekten onderzoekers als Ellen Grootegoed en Lilian Linders

Vertrouwen

Wantrouwen in burgers en instituties maar ook honger naar iets of iemand om te vertrouwen vormen dus de stille krachten achter de participatiesamenleving. De verdeling van vertrouwen en wantrouwen volgt een simpel dichotoom schema: we wantrouwen het formele, grootschalige en anonieme, en we vertrouwen het informele, kleinschalige en persoonlijke. We wantrouwen publieke organisaties en hun managers, niet in de laatste plaats omdat ze ons wantrouwen, getuige hoe ze ons met registratiegeneuzel van ons werk houden. We wantrouwen bestuurders – zakkenvullers!-. We wantrouwen anonieme medeburgers die als *free riders* en klaplopers van onze belastingcenten verwend worden. We wantrouwen alle grote collectieve instituties en organisaties die door hun schaal anoniem zijn: zij kennen ons niet persoonlijk, wij kennen hen niet. We stellen ons vertrouwen in persoonlijke, informele of half formele verbanden.

Dus we wantrouwen woningcorporaties, maar we vertrouwen de huismeester die bij de corporatie in dienst is. We wantrouwen multinationale bedrijven, maar we vertrouwen de buurvrouw die daar werkt. We wantrouwen grote ontwikkelingsorganisaties, maar we geven gul geld aan de collega die sinds haar reis in Afrika geld inzamelt voor dat ene schooltje. We wantrouwen politieke partijen en vakbonden, de politiek, de regering en Europa, waar ze ons niet kennen en wij hen niet, maar we vertrouwen de buurtvereniging, marktplaats – ook vrij informeel, gebaseerd op persoonlijk een-op-eencontact. We wantrouwen producten van multinationale bedrijven, want je kunt niet weten of die geen voedsel genetisch manipuleren, de grond vervuilen en arme boeren uitbuiten; maar we vertrouwen op de kromme pokdalige komkommer van de buurtmoestuin. En we vertrouwen Airbnb- omdat we het niet zien als een multinationaal bedrijf maar alternatief daarvoor, als alternatief voor grote mondiale hotelketens: een informeel contact op eigen voorwaarden.

Terugtrekkende burgers

Het energieke verhaal over de participatiesamenleving is dus tegelijkertijd een somber verhaal over collectieve arrangementen. Een verhaal over de terugtrekkende overheid en terugtrekkende burgers. Gebaseerd op een systematische disbalans in ons wantrouwen en vertrouwen.

De participatiesamenleving gaat ons in dat eenzijdige vertrouwen in het informele ongetwijfeld teleurstellen. In de informele sfeer krijgen corruptie, nepotisme, ongelijkheid en willekeur alle kansen, zo leert ons de sociologie van Max Weber.

Om die te bestrijden hebben we de bureaucratie uitgevonden. Controleerbare procedures, gelijke behandeling zonder aanzien des persoons, duidelijke handhaafbare regels zijn allemaal vergeten deugden van bureaucratieën.

Bij massale informalisering ontstaan ook nieuwe risico's. Wat gaan we doen als die over een paar jaar de voorpagina's van de krant beheersen? Wanneer sommige mensen veel hulp krijgen maar anderen ongezien verkommeren? Wanneer sommige behulpzame burens niet alleen helpen maar hun burens ook financieel onder druk zetten? Als sommige vrijwilligers seksuele bijbedoelingen hebben, en schimmels in de buurtmoestuin de bejaarden in de buurt ziek maken.

Gaan we dan ons vertrouwen in het informele en kleinschalige ook nog opzeggen? Of gebeurt dat vanzelf, doordat we bij elk incident meer controle en toezicht gaan eisen- precies de oorzaak van ons wantrouwen in grote collectieven? Gaan we ook de informele sfeer dusdanig aan controle en verantwoording onderwerpen als waarmee we publieke instellingen van ons vervreemd hebben? Met een eenzijdig vertrouwen in het informele koerst de participatiesamenleving slechts aan op volgende teleurstelling en de volgende golf van geschonden vertrouwen, wanneer ook informele verbanden niet heilig blijken.

Hoe wel?

Laten we ons vertrouwen dus beter te spreiden en bij problemen zoeken naar oplossingen die vertrouwen herstellen in plaats slechts tijdelijk verplaatsen. Dat begint met een reëlere blik op de verhouding tussen formeel en informeel. Veelgeprezen informele initiatieven, van de zorgcoöperatie tot en met de buurtmoestuin, worden meestal voorgesteld als 'pure' vrijwillige initiatieven van enkele gepassioneerde vrijwilligers. Vaak is er echter financiële en beleidsmatige steun van de overheid of welzijnswerk. Opbouwwerkers en ambtenaren rennen zich er het vuur voor uit de sloffen. Als het een wat groter initiatief is, is het meestal niet geheel op vrijwillige basis. Zzp'ers op zoek naar een betaalde klus in moeilijke tijden, doen vaak een groot deel van het werk, heel of half betaald.

Prima. Alleen: hun belangrijke bijdrage wordt nu vaak miskend of weggemoffeld. Daardoor kan het eenzijdige vertrouwen in het informele kan blijven, evenals het wantrouwen in het formele. Dat leuke sportproject van vrijwilligers voor kinderen in de buurt is een project van werkloze sportleraar op zoek naar werk en inkomen. Zo ken ik ook een kunstenaar die prachtige kunstprojecten in de openbare ruimte realiseert maar dat alleen gedaan krijgt wanneer ze een getatoeëerde of hoofddoekte wijkbewoner vindt die zich voordoeft als de officiële initiator van haar projecten.

Dat is niet alleen omslachtig en hypocriet, maar het miskent ook waar de vernieuwende en krachtige participatie te vinden is, namelijk in de combinatie van informele en formele organisatievorm. Het is ook deze combinatie die op lange termijn het meest vertrouwen genereert.

In onderzoek over burgerinitiatieven dat ik de afgelopen negen jaar met diverse collega's heb verricht, bleek dat initiatieven het meest succesvol waren en het meeste vertrouwen genereerden wanneer zij hulp kregen van overheid of welzijnswerk. De deelnemers aan zulke geholpen initiatieven kregen dankzij die hulp ook meer vertrouwen overheid, welzijnswerk en woningbouwcorporaties. Hoe meer ze met hen te maken kregen, des te meer groeide hun vertrouwen. Ook hun vertrouwen in medebewoners en bewonersorganisaties nam toe.

De oplettende toehoorder heeft al opgemerkt dat de positieve aspecten van informalisering (die ik eerder noemde) allemaal al gingen over goede interactie. Er is meer aandacht voor mantelzorg, vrijwilligerswerk en burgerinitiatieven, zei ik. Er zijn er nu allerlei loketten en diensten voor mantelzorgers; en ambtenaren worden getraind om burgerinitiatieven serieus te nemen. In die voorbeelden is steeds sprak van interactie. Waarmee ik wil zeggen: de positieve aspecten van informalisering zijn afhankelijk van een goede interactie met overheid, maatschappelijke organisaties en politiek.

Sprediden

Het is dus niet alleen eerlijker maar ook veelbelovender om ons vertrouwen beter te spreiden over formele en informele verbanden. In plaats van te vluchten in informalisering moten we dus de vraag stellen: wat kunnen formele en informele verbanden betekenen? Er zijn veel formele verbanden nodig om participatie mogelijk te maken. Duidelijke verkeersregels, fondsen en geldpotjes, behulpzame ambtenaren en sociaal werkers: ze spelen allemaal een belangrijke rol, ook bij die schijnbaar spontane burgerinitiatieven. Dat kunnen we maar beter erkennen, dan kunnen we ook kijken waar ze echt helpen en waar ze (onbedoeld) toch in de weg lopen.

Veel problemen laten zich niet informeel oplossen, en vereisen formele verbanden. Het klimaatprobleem bijvoorbeeld kun je niet lokaal oplossen lokale burgerinitiatieven voor wind- of zonne-energie in de buurt. Maar zulke initiatieven kunnen mensen lokaal bewust maken van het klimaatprobleem waardoor ze ook meer belangstelling krijgen voor de vraag hoe we dit het op Europees niveau op kunnen lossen.

Als we ons vertrouwen voortaan stellen in combinaties van formeel en informeel, moeten we onze kritiek op formele verbanden meer serieus nemen. In plaats van ons terugtrekken uit formele verbanden, blijven proberen deze te verbeteren. Niet de zorgcoöperatie slechts naast de gevestigde zorginstellingen laten bestaan, maar ook zorgen dat professionals in die zorginstellingen minder door registratiegekte van hun werk gehouden worden. Dat leuke schooltje in Afrika steunen maar ook Unicef en de ontwikkelingssamenwerking van onze overheid of Europa.

Daarbij we accepteren dat volledige, totale eerlijkheid in de zin van echt gelijke gevallen echt gelijk behandelen, een illusie is. Het najagen daarvan is heel erg duur en frustrerend want het vereist heel veel controle- en verantwoording. Het najagen van totale eerlijkheid (en transparantie daarvan) moet vertrouwen genereren, maar het leidt eerder tot wantrouwen. Juist die eerlijkhedspretentie zo tot in het uiterste doorvoeren maakt dat we een hekel aan formele arrangementen krijgen en ervan weg willen vluchten. We kunnen dus beter streven naar zekere mate van 'eerlijkheid'. Waar mogelijk verdienen universele arrangementen – iedereen AOW, iedereen een studiebeurs - de voorkeur verdienen: niet helemaal eerlijk maar wel zo praktisch en gemakkelijk toe te kennen. Waar universele voorzieningen echt niet wenselijk zijn, - bij toekenning van zorg bijvoorbeeld- kunnen we personen een grotere rol geven en procedures een kleinere. Minder indicatie- en toewijzingsorganen, meer personen die indiceren en toewijzen.

We doen er dus beter aan om de interactie tussen formele en informele verbanden te stimuleren (in plaats van terugtrekken uit formele verbanden richting informele). Daartoe moeten we die interactie niet wegmoffelen maar op tafel leggen en beter begrijpen wat de condities zijn waaronder dit goed werkt. De informele sfeer kan heel leerzaam en innovatief zijn en een uitstekende kweekvijver zijn voor een betere publieke sector, maar het moet geen vluchtplaats zijn.